

Słowo wstępu od Fundacji HumanDoc

Przez lata działaliśmy, podążając bezrefleksyjnie za przekonaniem, że o jakości naszego życia i pracy świadczy to, ile wytworzymy i ile skonsumujemy. Łączyliśmy to przeświadczenie z presją na nieustanny wzrost i rozwój, oczekując od siebie i świata coraz więcej i więcej. To oczywiście nie mogło skończyć się dobrze. Jednak póki nie było widać ogromnej skali niszczących działań, póty ignorowaliśmy sygnały ostrzegawcze płynące ze świata, co sprawiało, że jego współczesne wcielenie niemal na każdym poziomie (ekonomicznym, społecznym, technologicznym) stawało się swoistym zwiastunem nadciągającej katastrofy, u której progu właśnie stoimy.

Wciąż jeszcze możemy odmienić te niepokojące losy świata. Zdefiniowanie problemu, akceptacja konieczności zmian, wreszcie wskazanie kierunków działań, słowem: wielowymiarowa edukacja, to kluczowe elementy, dzięki którym każdy z Czytelników – każdy z nas – będzie mógł właściwie kształtować otoczenie.

Tymczasem w Polsce edukacja akademicka na temat zrównoważonego rozwoju najczęściej prowadzona jest na kierunkach powiązanych z ochroną środowiska, przy niemal kompletnym pominięciu wymiaru społecznego, koniecznego do zbadania i zrozumienia współczesnych procesów politycznych i społecznych. Dlatego w naszym projekcie koncentrujemy się na edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju integrującej wymiary środowiskowy, ekonomiczny i społeczny, wpływające na funkcjonowanie społeczności w skali lokalnej i globalnej. Dzięki edukacji przyszłych lokalnych, a może i międzynarodowych decydentów – studentów politologii, stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwa narodowego, a także medioznawców, dziennikarzy i PR-owców, mamy realne szanse na zmianę narracji i w konsekwencji kierunku podejmowanych działań.

Wprowadzenie do zrównoważonego rozwoju. Podręcznik akademicki pod redakcją Adama Drosika, Doroty Heidrich i Magdaleny Ratajczak stanowi zatem odpowiedź na lukę w polskim systemie edukacji wyższej, a jednocześnie składa się na kolejny element strategii z zakresu działań edukacyjnych, którą Fundacja HumanDoc realizuje od początku swej ponad 10-letniej działalności. Mówiąc wprost: edukowaliśmy z zakresu zrównoważonego rozwoju (poprzez realizację reportaży, tworzenie dzieł sztuki i podejmowanie szeregu działań z obszaru nieformalnej edukacji) na długo przedtem, nim... było to modne.

Zainteresowanie akademików naszym pierwszym projektem dedykowanym szkolnictwu wyższemu: wydaniem multimedialnej publikacji *Wprowadzenie do Global Studies. Podręcznik akademicki*¹, opracowanej we współpracy ze znakomitymi badaczami z Uniwersytetu Opolskiego, a także wprowadzeniem dwóch nowych modułów (global studies, kierunek: politologia oraz komunikacja, i film w globalnym świecie, kierunek: dziennikarstwo i komunikacja społeczna) na Uniwersytecie Opolskim, jedynie wzmocniło nasze przekonanie o słuszności obranego przez Fundację kierunku. Zwłaszcza po dostrzeżeniu naszych starań przez kapitułę GENE Global Education Award 2020/2021, która uznała projekt za jedną z 8 najlepszych inicjatyw tego rodzaju w całej Europie², staliśmy się jeszcze bardziej przekonani o konieczności rozbudowania naszych działań w celu zwiększenia świadomości nt. zrównoważonego rozwoju – i to ujętego w sposób holistyczny, z uwzględnieniem nauk społecznych.

Tym razem projekt zrealizowaliśmy z badaczami z trzech znamienitych uczelni wyższych w kraju: Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego oraz niezmiennie z Uniwersytetu Opolskiego. Z naukowcami z każdej z tych uczelni współpracowaliśmy przy wcześniejszych projektach edukacyjnych. Dzięki temu, podejmując to wyzwanie, mieliśmy świadomość, że choć czeka nas ciężka praca, to powstanie ona w gronie nie tylko znakomitych, zaangażowanych badaczy i dydaktyków, ale przede wszystkim partnerów dzielących te same wartości. Tym bardziej doceniamy wysiłek Autorów i Redaktorów podręcznika za przyjęcie na siebie ciężaru przygotowania wysokiej jakości materiału merytorycznego, ale także za nieustanne przekazywanie odbiorcom naszych wspólnych wartości.

Multimedialna publikacja *Wprowadzenie do zrównoważonego rozwoju. Podręcznik akademicki* stanowi uzupełnienie przedmiotu Zrównoważony rozwój, który od października 2022 r. wprowadzony zostanie na 13 kierunkach w kraju. Z podręcznika skorzystać będą mogli wykładowcy i studenci przedmiotu, a także wszyscy akademicy, słuchacze, badacze, nauczyciele i edukatorzy ekologiczni, sięgając po wersję drukowaną lub e-book dostępny w zasobach zr.humandoc.pl. Oprócz wysokiej wartości treści merytorycznych to właśnie multimedialność stanowi siłę tej publikacji. Atrakcyjna wizualnie oraz innowacyjna forma z pewnością odpowie na wymagania współczesnego Czytelnika poszukującego nie tylko wyczerpujących informacji, ale także prezentacji danych w ujęciu wielowymiarowym.

Zawarcie w podręczniku zróżnicowanych danych oraz odsyłaczy do reportaży i materiałów uzupełniających, w tym stworzonych przez Fundację HumanDoc podczas wyjazdów badawczo-szkoleniowych w Islandii oraz Svalbardzie, nadaje podręcznikowi charakter jeszcze bardziej nowoczesny, dzięki czemu Czytelnicz

¹ K. Minkner, A. Drosik, S. Baraniewicz-Kotaszińska, G. Haber, B. Maziarz, *Wprowadzenie do Global Studies. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019.

² *Innowacyjny projekt na rzecz edukacji globalnej*, HumanDoc, www.globalstudies.humandoc.pl [dostęp: 6.07.2022].

mogą w jednej chwili przenieść wzrok znad słowa czytanego na atrakcyjne w formie treści audiowizualne, dopasowane do tematyki poszczególnych rozdziałów. Kody QR umożliwiają przejście do przestrzeni wirtualnej również z poziomu drukowanej wersji książki.

Celem Fundacji HumanDoc i Autorów było stworzenie podręcznika przede wszystkim innowacyjnego, tak jak innowacyjna musi być zmiana obecnej rzeczywistości. Zaangażowanie Czytelnika w lekturę multimedialną pobudza jego wyobraźnię, a zarazem motywuje do zmiany postaw w realnym świecie.

Wstęp

Termin „zrównoważony rozwój” pojawia się w dyskursie naukowym, politycznym, społecznym, medialnym co najmniej od momentu, gdy w 1987 r. opublikowano raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (tzw. Komisji Brundtland) *Nasza wspólna przyszłość*¹. Autorzy dokumentu podjęli próbę definicji pojęcia zrównoważonego rozwoju i ich ujęcie jest bodaj najbardziej popularne: **zrównoważony rozwój to rozwój zaspokajający potrzeby obecnych pokoleń bez pomniejszania możliwości zaspokajania swoich potrzeb przez pokolenia, które nastaną w przyszłości**. Tak rozumiany rozwój ma oznaczać wzrost gospodarczy przy jednoczesnym sprawiedliwym podziale płynących zeń korzyści oraz poszanowaniu środowiska naturalnego, którego zasoby są ograniczone.

Świadomość, że nadmierna konsumpcja i bezwzględne wykorzystywanie dóbr oferowanych przez Ziemię mogą doprowadzić do katastrofy, pojawiła się już znacznie wcześniej – w 1969 r. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przedstawił raport *Człowiek i jego środowisko*, w którym uwypuklił zagrożenia dotyczące tego, jaka przyszłość czeka ludzkość, jeśli nie wdroży się racjonalnej kalkulacji zysków i strat z nieograniczonego rozwoju przemysłowego i technologicznego. W roku 1972 w Sztokholmie zwołano pierwszą globalną konferencję, której cel stanowiła debata nad problemami ochrony środowiska naturalnego, a której zwieńczeniem było przyjęcie deklaracji obiecującej zmianę negatywnych trendów nie tylko w zakresie rozwoju niszczącego planetę, ale również dystrybucji jego efektów. W końcówce lat 70. XX w. członkowie tzw. Klubu Rzymskiego podjęli działania na rzecz publikacji naukowych analiz możliwych scenariuszy dla Ziemi. Było więc jasne jeszcze przed przedstawieniem raportu przez Komisję Brundtland, że ludzkość małymi krokami, które wraz z pokonywaniem kolejnych odcinków nabierały tempa, zmierzała ku przepaści.

Zakończenie zimnowojennej konfrontacji oznaczało zarazem kres wizji konfliktu nuklearnego jako głównego zagrożenia dla ludzkości i dla Ziemi. Społeczność międzynarodowa zjednoczyła się w nadziei na lepszą przyszłość. Optyzmowi towarzyszył dynamiczny rozwój już nie tylko w państwach bogatej Północy, ale również ubogiego Południa. Te ostatnie, zwłaszcza liczebna Chińska Republika Ludowa, weszły w fazę „gonienia” zamożnego świata, w zasadzie

¹ *Our Common Future*, Report of the World Commission on Environment and Development, United Nations, A/42/427, 1987, <http://www.un-documents.net/ocf-09.htm> [dostęp: 31.01.2022].

zupełnie bez uwzględnienia, by rozwój był zrównoważony. Trudno zresztą się temu dziwić; nikt nie odmawiał do niedawna bardzo ubogiemu i równocześnie rozległemu geograficznie Południu prawa do przewyższania barier na drodze ku lepszej, zasobniejszej przyszłości. Dynamika rozwoju technologicznego i przemysłowego wzrastała, a świat borykał się z coraz większymi wyzwaniami globalnymi: konfliktami zbrojnymi, ubóstwem, głodem, chorobami, powszechnie stosowaną przemocą i naruszeniami praw człowieka, terroryzmem, jak również degradacją środowiska naturalnego, zanikaniem bioróżnorodności i antropogenicznymi zmianami klimatu oraz ich negatywnymi skutkami.

Idea zrównoważonego rozwoju znalazła ostatecznie swoje odzwierciedlenie w Milenijnych Celach Rozwoju z 2000 r. oraz w przyjętych 15 lat później Celach Zrównoważonego Rozwoju, ale również w konstrukcji prawno-instytucjonalnego reżimu ochrony klimatu. Czym idea zrównoważonego rozwoju jest obecnie? To pytanie stało się dla nas podstawowym zagadnieniem przy tworzeniu koncepcji niniejszego podręcznika. Postanowiliśmy pokazać, jak dalece złożona jest problematyka zrównoważonego rozwoju, jak bardzo wkracza ona w każdą dziedzinę życia ludzkiego i ludzkiej aktywności. Jednocześnie przyjęliśmy rozumienie zrównoważonego rozwoju jako idei spajającej różnego rodzaju wysiłki ludzkości na rzecz pomyślnej przyszłości dla pokoleń, które będą zamieszkiwać planetę za dziesiątki i setki lat. To z kolei wymaga śmiałych działań podejmowanych na podstawie celów nierzadko przekraczających współczesny horyzont myślenia.

Tego typu aktywności muszą być jednak skoordynowane, kontrolowane, właściwie zarządzane, najlepiej również sformalizowane i instytucjonalizowane. Sprawia to, że nie da się myśleć o planowaniu i realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju bez krytyki i zarazem praktyki politycznej, bez kontekstu władzy, uwzględniania grup interesów i ruchów społecznych; wreszcie – bez reorganizacji świadomości zbiorowej w sferze kultury czy mediów. Polityczność jest strukturalnie wpisana w ideę zrównoważonego rozwoju i jej realizację, a w naszym podręczniku stała się swoistym azymutem porządkowania refleksji naukowej. Perspektywa taka nie wyczerpuje oczywiście możliwych węzłowych punktów widzenia, niemniej wydaje się interesujące poznawczo, by przyjrzeć się przez ten polityczny pryzmat nie tylko *stricte* politycznym aspektom zrównoważonego rozwoju, ale także społecznym, kulturowym, ekonomicznym, medialnym czy ekologicznym. Tym samym przyjęliśmy założenie, że to nie charakter omawianej materii jest konstytutywny, aby włączyć dany problem w zakres przedstawianych treści, ale perspektywa – w tym przypadku polityczny sposób postrzegania rzeczywistości społecznej.

Na polskim rynku wydawniczym dotąd nie pojawił się podręcznik akademicki, który w kompleksowy sposób wprowadzałby do problematyki zrównoważonego rozwoju z perspektywy dziedziny nauk społecznych. Zapewne przyczyną takiego stanu rzeczy należy doszukiwać się w trudnościach, z którymi autorzy muszą się zmierzyć, podejmując wyzwanie, jakim niewątpliwie jest problematyka zrównoważonego rozwoju. W autorskim zespole – na etapie planowania

i tworzenia podręcznika – również stanęliśmy przed takimi dylematami. W jaki sposób ustrukturyzować pracę, która w wyczerpujący sposób odnosiłaby się do zrównoważonego rozwoju? Jak jednocześnie nie dopuścić do pomieszania podmiotowego i przedmiotowego podejścia do zrównoważonego rozwoju? Co zrobić, by podręcznik nie okazał się jedynie autorskim ujęciem zrównoważonego rozwoju, ale by stał się zbiorem rozdziałów, z których Czytelnik może zdobyć pełną i wiarygodną wiedzę nt. omawianej problematyki? Ostatecznie postanowiliśmy podzielić naszą pracę na pięć części, w ramach których zaproponowaliśmy 30 rozdziałów przedstawiających zagadnienie w podejściu zarówno przedmiotowym, jak i podmiotowym. Zależało nam na tym, by poszczególne sekcje nawiązywały do siebie, co naszym zdaniem pozwoli Czytelnikowi na odnalezienie się w gąszczu problematyki zrównoważonego rozwoju, która dla pełnego zrozumienia i przyswojenia wymaga wielowymiarowej wiedzy i interdyscyplinarnego podejścia. Przyjęliśmy w tym zakresie założenie, że przedstawiana przez nas problematyka ma syndromatyczny charakter i obejmuje sploty różnych obszarów (aspekty polityczne, ekonomiczne, medialne, społeczne itd.). Chcąc rozsypać te więzy, należy przyjąć optykę analityczną, która pozwoli wyekstrahować najważniejsze płaszczyzny i zagadnienia związane z omawianą tematyką, zarazem mając na uwadze nadrzędną, politologiczną perspektywę naszych omówień. Układ treści, jak w przypadku każdego rozkładu analitycznego, ma więc charakter symplifikacyjny, ale zarazem umożliwiający wychwycenie najważniejszych, z naszego punktu widzenia, wymiarów.

Prezentowana książka jest podręcznikiem przeznaczonym dla celów dydaktycznych, a nie pozycją naukowo-badawczą. Tym samym nie było naszą intencją stworzenie dzieła o założonej spójnej metodologii czy podejściu teoretycznym. W autorskim zamiarze podręcznik ma być przystępną formą przekazania pogłębionej wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju. Książkę otwierają rozdziały ogólne, niejako wstępne, jak choćby poświęcone pojęciu, genezie i historii zrównoważonego rozwoju. Analizujemy również podstawy prawne koncepcji, jej krytykę, by dalej przejść do omówienia zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do problemów współczesnego świata i wyzwań stojących przed aktorami stosunków międzynarodowych. Osobną sekcję poświęcamy medialnemu, czy nawet szerzej: kulturowemu wymiarowi zrównoważonego rozwoju. Wiek XXI to bez wątpienia wiek informacji. To, jak postrzegamy zachodzące procesy, stanowi wypadkową informacji, w tym informacji fałszywych (fake newsów), i tworzonych wokół nich narracji, także tych kolportowanych w kulturze popularnej. Zwieńczeniem podręcznika jest analiza pięciu wybranych studiów przypadku, które stanowią egzemplifikację trudności w pojmowaniu, wdrażaniu i ewaluacji koncepcji zrównoważonego rozwoju. Zdajemy sobie sprawę, że ich dobór może jawić się w jakimś stopniu arbitralnie. W naszym przekonaniu pozwala on jednak szczególnie wyraziście, a przy tym w *nomen omen* zróżnicowany sposób zrozumieć, iż myślenie ekologicznie to nie, jak się wciąż potocznie uważa, wyłącznie ochrona przyrody, ale także systemowe ukierunkowanie na holistyczne postrzeganie rzeczywistości,

w ramach którego to, co przyrodnicze, pozostaje uwikłane w społeczne, ekonomiczne, a szczególnie polityczne relacje. Co więcej, w jednym przypadku – Arktyki – dobór przykładu wiązał się z wyjazdem naukowym na Spitsbergen, zrealizowanym przez zespół autorów przygotowujących niniejszy podręcznik.

Poza faktem, że prezentowana Czytelnikowi publikacja stanowi nowość na polskim rynku wydawniczym, za ważny uważamy sposób przedstawienia wiedzy dotyczącej zrównoważonego rozwoju. Rozdziały mają zbliżoną strukturę: zasadnicza część, która stanowi teoretyczne omówienie danej problematyki, przeplatana jest ramkami zawierającymi wykresy, tabele, zdjęcia, ciekawostki i godne polecenia odniesienia do zrównoważonego rozwoju w książkach, filmach, sztuce. Każdy rozdział zawiera również kalendarium, słowniczek przydatnych pojęć, problemy do dyskusji, polecaną literaturę, która pozwoli na dalsze zgłębienie tematyki, jak również kody QR prowadzące do materiałów filmowych odnoszących się do problematyki poruszanej w rozdziałach. Taki układ tekstu pozwoli, naszym zdaniem, na lepsze, usystematyzowane przekazanie Czytelnikowi wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju. To odbiorca oceni, czy rygory wywodu naukowego udało się połączyć z atrakcyjną, czy wręcz nowoczesną, prezentacją treści.

Podręcznik został pomyślany jako podstawowa literatura do kursu akademickiego o zrównoważonym rozwoju. W związku z wyzwaniem klimatycznymi stojącymi obecnie przed ludzkością coraz więcej polskich uczelni wyższych podejmuje decyzję o wprowadzeniu takiego kursu jako obowiązkowego dla wszystkich etapów kształcenia. Tylko edukacja w zakresie zrównoważonego rozwoju stanowi bowiem gwarancję, że społeczeństwa na poziomach mikro i makro podejmą wyzwanie transformacji życia ekonomicznego, politycznego i społecznego w kierunku ocalenia planety. Realizacji tego szczytnego celu służyć ma nasza praca, przelana na karty podręcznika.

Jako autorzy stanowimy grupę reprezentantów trzech polskich uczelni wyższych: Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu Warszawskiego oraz Uniwersytetu Wrocławskiego. Wszyscy prowadzimy naukową działalność w dyscyplinach nauki o polityce i administracji oraz nauki o komunikacji społecznej i mediach, łącząc ją z dydaktyką oraz obowiązkami związanymi z zarządzaniem kierunkami studiów i jednostkami uniwersytetów. Tym samym mamy szerokie i wielowymiarowe spojrzenie na kształcenie studentów oraz na to, co może pomóc w zrozumieniu wyzwań stojących współcześnie przed ludzkością, dla których koncepcja zrównoważonego rozwoju stanowi punkt odniesienia.

Mamy świadomość, że podręcznik, który oddajemy Czytelnikowi, nie stanowi jedyne słuszne i w pełni wyczerpujące podejście do wyjaśniania problematyki zrównoważonego rozwoju. Nasz zamysł sprowadzał się do stworzenia pozycji, która stanie się fundamentem dla rozbudowy wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju, a zarazem sprowokuje do stawiania sobie trudnych i ważnych pytań na temat współczesnego świata i jego przyszłości. Mamy zarazem nadzieję, że podręcznik okaże się przyczynkiem do rozwoju edukacji na poziomie wyższym na temat zrównoważonego rozwoju.